

ԿԱՐԵՆ ՄԱԹԵՎՈՍԻԱՆ

Պարսկական գիտությունների թեկնածու

ՍԱՄՈՒԷԼ ԱՆԵՅԻ

(կենսագրական լրացումներ)

12-րդ դարի հայ մատենագրության մշակման գործում ներկայացուցիչներից է Սամուել Անեյիմ¹ Ամիի Կաթողիկե եկեղեցու երեցը: Հատկապես նա է, որ հայ պատմագիրների մատենագրական ցանկերում սովորաբար շեշտվում է Սամուելի՝ Ամիի Կաթողիկեի սպասավոր լիելու համգամանքը՝ «Սամուել քահանայ կաթողիկեի Ամույ» կամ «Սամուել երեց կաթողիկեի Ամույ»²:

Անեյիմ իր ժամանակագրությունը՝ «Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց...» խորագրով, կազմել է Կաթողիկոս Գրիգոր Գ Պահլավունու (1113-1166) պատվերով: Մինչև վերջերս պատմագրության մեջ ընդունված էր Սամուելի աշխատության ավարտման տարեթիվ համարել 1177, 1179 կամ 1180 թվականները, որոնք շրջանառության մեջ են մտել ժամանակագրության մեջ կատարված հետազոտավելումների հետևանքով: Իրականում պատմիչը դեպքերի շարադրանքն ավարտել է 1163 թվականով, ինչը երևում է ժամանակագրության մեջ հասած հնագույն ընդօրինակությունից (Մատենադարան, ձեռ. թիվ 5619), որը կատարվել է 1176 թ. Կամրջաձորի վանքում, Ավետիս գրչի ձեռքով³:

Բացի ժամանակագրությունից, Սամուել Անեյիմ հեղինակել է նաև տոմարագիտական աշխատություն՝ «Մեկնութիւն տումարի, զոր արարեալ է Սամուելի քահանայի ի խնդրոյ Ստեփանոսի Խմաստասիրի», որը հրատարակել է Ա. Աբրահամյանը⁴: Այն շարադրված է հարց ու պատասխանի ձևով, ընդ որում՝ Անեյիմ օգտվել է Անանիա Օիրակացու Քննիկոն աշխատության տոմարագիտական բաժնից, երբեմն առանձին հատվածներ մույնությամբ արտագրելով: Ուշագրավ է, որ Օիրակացու հիշյալ աշխատության բնագիրը 1040-ական թվականներին պահվել է Ամիի կաթողիկոսարանում, որի վերաբերյալ ուղղակի մշում կա Գրիգոր Մագիստրոսի՝ Պետրոս Գետադարձին ուղղված մամակներից մեկում: Գիտնական իշխանը կաթողիկոսին խորհուրդ է տալիս այդ աշխատությունում օգտագործել ուսումնական մպատակով⁵:

Ստորև կփորձենք ի մի բերել Սամուել Անեցու վերաբերյալ պահպանված տեղեկությունները՝ մկատի ունենալով այն համգամանքը, որ մախորդ ուսումնասիրողները հաճախ

¹ Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն Հայոց (աշխատությամբ՝ Կ. Մելիք-Օհանջանյանի), Երևան, 1961, էջ 8, Լ. Ա. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն, Բ. Ա., Երևան, 1959, էջ 51-53:

² Կ. Մաթևոսյան, Սամուել Անեցու «Ժամանակագրության» ավարտման թվականը և պատվիրատուն, «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1992, թիվ 1, էջ 156-162:

³ Ա. Գ. Աբրահամյան, Սամվել Անեցու տոմարական և տիեզերագիտական աշխատությունները, «Էջմիածին», 1952, Ա, էջ 30-36:

⁴ Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը (աշխատասիրությամբ՝ Կ. Կոստանյանի), Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 8-9, Կ. Մաթևոսյան, Ամի. եկեղեցական կյանքը և ձեռագրական ժառանգությունը, Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 236-237:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հովհաննես Սարկավազի Ամիի դպրոցում գործունեության մասին վկայություն է պահպանվել նրա կենսագրության մեջ, ուր կան բազմաթիվ արժեքավոր տեղեկություններ: Կենսագրի պատկերավոր արտահայտությամբ՝ Հովհաննես Սարկավազը, «իբրեւ զիմաստուն մեղու, բարձեալ լանդամս մտաց զծաղիկս յերանգոց գունոց, եւ հոտոց եւ համոց, բերէր ի քաղաք իւր եւ տեղի սննդեան՝ ի քաղաքամայրս Ամի եւ լի առնէր ըզտունն ի փարթամութեան անտի... Ծուրջ բակ բոլորեալ զմանկունս զհրեալ՝ խոնարհաբար եւ ախորժելի սիրով ուսուցանէր զխրթին եւ զխորին իրս... Եւ գետք յորովայնէ նորա բղխեալ՝ արթուցին զտուն տէրունական եւ զնորատունն մանկունս յարկաց Աստուծոյ... ելին յարմատոյ եւ ի շառափղէ նորին... ուսուցիչք եւ լուսատրք ոգւով... եւ լցին զտիեզերս բանին կենաց...»¹³:

Հովհաննես Սարկավազի գլխավորած դպրոցին անդրադարձող ուսումնասիրողները, որպէս կանոն, չեն խորացել դպրոցի հիմնման հանգամանքների մեջ, որի պատճառով անտեսել են այդ շրջանում Ամիում կաթողիկոսական Աթոռի վերահաստատման հանգամանքը՝ կարծելով, թե Սարկավազը քաղաքում մի մասնավոր դպրոց է ստեղծել, իսկ մյուսը էլ այն պարզապէս աշխարհիկ դպրոց են համարել¹⁴: Մինչդեռ իրողությունն այն է, որ Ծերդարյան ամիրաների իշխանության տակ գտնվող Ամիում համահայկական մշակություն ունեցող բարձրագույն դպրոց կարող էր բացվել միայն եկեղեցական բարձր հովանավորության պայմաններում:

11-րդ դարի վերջերին Ամիում կարճ ժամանակով վերականգնվեց կաթողիկոսական Աթոռը, երբ կաթողիկոս դարձավ Բարսեղ Ա Ամեցին (1081-1113): Հաղպատում ձեռնադրված Բարսեղը հավանաբար հենց այդ ժամանակ էլ իր հետ Ամի է բերել տեղի մշակավոր վարդապետ Հովհաննես Սարկավազին՝ նրան հանձնարարելով կաթողիկոսարանի դպրոցի վերաբացումը (Ամիի կաթողիկոսարանին կից դպրոց գոյություն ուներ Սարգիս Ա Սևանցի և Պետրոս Ա Գետադարձ Կաթողիկոսների ժամանակ): Այս էր պատճառը, որ հոգևոր բարձրագույն կրթություն ստանալու համար Սարկավազի մոտ էին գալիս Հայաստանի տարբեր ծայրերից, որպէս «իմաստութեան զանձուց վաճառականք», Ամիում ուսանելով դառնում «ուսուցիչք եւ լուսատրք ոգւով», և վերադառնալով իրենց գավառները՝ վարդապետի պատգամները տարածում ողջ երկրում՝ «...նորայն առասացութիւնք լցին զոլորտս Հայաստանեայց»¹⁵:

Բնական է, որ Սարկավազի՝ Ամիի դպրոցում քիչ չեն եղել նաև անեցիները: Հենց նրանց է հիշատակել Սամուել Ամեցին. «տէր Խաչատուր եւ Գրիգոր եւ Յովհաննէս եւ Սամուէլ ամենեքեանք սոքա Ամեցիք»: Սրանցից Գրիգորն է հավանաբար, որ 1127 թ. հիշվում է որպէս Ամիի Կաթողիկէի ավագերեց, և որի դեմ փորձում է ճնշում գործադրել

¹³ Ա. Գ. Աբրահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, Երևան, 1956, էջ 120-121:

¹⁴ Ա. Գ. Աբրահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, էջ 25, Թ. Հակոբյան, մշվ. աշխ., էջ 114, Ա. Մովսիսյան, Ուրվագծեր հայ դպրոցի և մանկավարժության պատմության, Երևան, 1958, էջ 243, Կ. Միրումյան, Հովհաննես Սարկավազի աշխարհայացքը, Երևան, 1984, էջ 29:

¹⁵ Ա. Գ. Աբրահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, էջ 120:

Փալդուն ամիրան, բայց հաջողության չի հասնում¹⁶։ Ավելի ուշ Գրիգորին փոխարինում է Սամուել Անեցին։

Ինչպես տեսնում ենք, անեցի պատմիչը հայրենի քաղաքում ստացել է ժամանակի բարձրագույն կրթությունը, և պատահական չէ, որ հետագայում նրա պատվիրատուն է դարձել ժամանակի Հայոց Կաթողիկոսը։

Սարկավագի գլխավորած Անիի դպրոցի գործունեության ժամանակի առնչությամբ պետք է ասել, որ 1105 թ. Բարսեղ Կաթողիկոսը տեղափոխվեց Քեսուն, կատարեց Գրիգոր Վկայասեր Կաթողիկոսի թաղումը և մինչև իր մահը (1113 թ.) այլևս Անի չվերադարձավ։ Իսկ մինչև ե՞րբ է Անիում մնացել Հովհաննես Սարկավագը։ Ենթադրվել է, որ «Հովհաննեսն իր ծերության հասակում քաշվել է Հաղբատի վանքը և այնտեղ անցկացրել իր վերջին օրերը»¹⁷։ Ստույգ հայտնի է, որ նա մահացել է 1129 թ. և թաղվել Հաղբատում։

Սարկավագի՝ Անիում գտնվելու ժամանակի ճշտման հնարավորություն է տալիս գրիչ Մարկոսի 1195 թ. հիշատակարանը, ուր խոսվում է ձեռագրի («Կոչումն ընծայութեան Կիրոյի Երուսաղէմացոյ») նախօրինակի մասին։ Այն գրված է եղել Անիում, Մայր տաճարի սպասավոր Սարկավագ քահանայի (Հովհաննես Սարկավագի) կողմից՝ «...գոր Սարկավագ քահանայ՝ սպասաւոր Սուրբ Կաթողիկէի մեծի, որ յԱնի, ի բազմաց արիմակաց ի ձեռն եւ այլոց գիտնականաց, զաւգտակարսն առեալ հաւաքեց ի մի դիր եւ շարադրեաց իրով ձեռամբ ի դիւրալուր մտաց եւ գիտութեան...»¹⁸։

Անիի Մայր տաճարը (Կաթողիկեն) 1064-ին սելջուկների կողմից մզկիթի էր վերածվել և կրկին օծվեց 60 տարի անց՝ 1124 թ., այն բանից հետո, երբ վրաց Դավիթ Օհնարար թագավորը գրավեց Անին։ Թեև 1126-ին նա հարկադրված քաղաքը վերադարձրեց Օեղդադյան ամիրաններին, բայց պայմանով, որ Կաթողիկեն մշտապես պետք է հայերին պատկանի։ Փաստորեն, Հովհաննես Սարկավագն Անիի Մայր տաճարում կարող էր սպասավորել միայն 1124 թվականից հետո։ Այսպիսով, եթե ընդունենք, որ նա Հաղբատից Անի է եկել Բարսեղ Անեցու հետ 1081 թվականին, ապա այս հիշատակարանի շնորհիվ կարող ենք ասել, որ քաղաքում է մնացել մվագագույնը մինչև 1124-26 թվականները։ Ահավասիկ, այս շուրջ չորս տասնամյակը գերազանցող ժամանակաշրջանը մկատի ունենալու դեպքում միանգամայն հասկանալի էն դառնում նաև անանուն կենսագրի՝ Սարկավագի մասին ասած խոսքերը, թե նա իմաստության գանձերը բերում էր «ի քաղաք իւր եւ տեղի սննդեան» ի քաղաքամայրս Անի»։

Այս ամենը կարևոր է նաև Սամուել Անեցու կենսագրության տեսանկյունից, քանի որ թույլ է տալիս որոշել նրա ուսումնառության մոտավոր ժամանակը։ Անեցին Սարկավագի գլխավորած դպրոցում կարող էր ուսանել մինչև 1126 թվականը։

¹⁶ Վարդանայ Բարձրբերդեցու պատմություն..., էջ 158։

¹⁷ Ա. Գ. Արքահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, էջ 30։

¹⁸ Ա. Գ. Արքահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, էջ 126։

ՄԱՄՈՒԵԼ ԱՆԵՑԻ ԵՎ ԳՐԻԳՈՐ Գ ՊԱՏՄԱՎՈՐՆԻ

Սամուելի ժամանակագրության ստեղծման համար պարտական ենք ոչ միայն հեղինակին, այլև պատվիրատուին՝ Հայոց Կաթողիկոս Գրիգոր Գ Պառլավունուն: Նա կաթողիկոս ձեռնադրվեց 1113 թ. Քեսուռի Կարմիր վանքում՝ Գրիգոր Բ Վկայասերի և Բարսեղ Ա Անեցու պատգամի համաձայն: Տեղի հայոց իշխանության անկումից հետո՝ 1116-ին, փոխադրվեց Ծովք փոքր ամրոց՝ իր եղբոր՝ Վասիլ իշխանի մոտ, սակայն ամհաստատ կացության մեջ էր և կայուն աթոռամիստ էր փնտրում: Ինչպես ստորև կտեսնենք, այդ ժամանակ նա փորձել է հաստատվել Անիում, ուր քառորդ դար աթոռակալել էր իր նախորդը՝ Բարսեղ Անեցին:

Սամուել Անեցին ժամանակագրության սկզբում իր օգտագործած աղբյուրները թվարկելուց հետո, դիմելով պատվիրատուին, գրում է. «Իսկ իմ մոռացեալ զտգիտութիւն եւ զանուսումնութիւն իմ, ի թախանձելոյ քոյ, սրբագգեացո Գրիգոր, յաղթեցայ ի սիրոյ կամաց ձերոց, առ ի գրել, զոր կամեցար. եւ այժմ օժանդակեալ ի Հոգւոյն Սրբոյ՝ ժողովեցից ի սոցանէ կարճ ի կարճոյ զախորժակս ձեր զբանից հանդէս, միայն զճշմարտութեան զնալով զհետս»¹⁹:

Մարդկության պատմությունը սկսելով Ադամից, հասնելով մինչև Հիսուս Քրիստոսի ծնունդը, պատմիչը մեկ անգամ ևս անվանապես դիմում է պատվիրատուին. «Արդ, ով սրբագգեաց տէր իմ Գրիգոր, հարկեցայ ի թախանձելոյ ձեր զեղկելի անձն իմ, ետու զանարհեստ անձն իմ ի մշակութիւն այս գործոյ»²⁰:

Ինչպես տեսնում ենք, առաջին դեպքում պատմիչը նշում է փաստերի հիշատակման իր սկզբունքը՝ «կարճ ի կարճոյ», բայց դրանից շեղվում է, երբ գրում է Գրիգոր Պառլավունու կաթողիկոսական ընտրության ու գործունեության մասին, երբ անդրադառնում է Անիի պատմության կարևոր դեպքերին, հատկապես՝ 1124-26 թթ. անցքերին, և երբ ծավալում մեջքերումներ կատարելով Հովհաննես Սարկավագի գրություններից՝ պատմում է սելջուկների, մասնավորապես Մելիքշահի մասին: Հարկ է նշել, որ պատմական դեպքերի համառոտ ժամանակագրություն կազմելու հետ միասին Անեցին հանգամանորեն է ներկայացրել հատկապես այն հարցերը, որոնք ավելի շատ են հետաքրքրել պատվիրատուին: Այդ երևում է, օրինակ, Անիի 1124-26 թվականների դեպքերին վերաբերող հատվածից:

Սամուել Անեցու վկայության շնորհիվ հայտնի է դառնում, որ Գրիգոր Կաթողիկոսը բանակցություններ էր սկսել Անիի ամիրա Աթուլասվարի հետ, և 1120-ական թվականների սկզբներին նրա ու ամիրայի միջև նախնական համաձայնություն էր կայացել կաթողիկոսական Աթոռի՝ Անի փոխադրման համար: Անեցու վկայությամբ՝ «Հայրապետս... տէր Գրիգորիս... ուխտ սիրոյ ունէր առ Ապլսուար, վասն իւր սեփական Աթոռոյս՝ գալ այսրէն նորա յօժար կամակցութեամբ...»²¹: Սակայն 1124 թ. ծավալված քաղաքական անցքերն սկսված խափանել են այս կարևոր ձեռնարկի իրականացումը:

¹⁹ Անեցի, էջ 3:²⁰ Անեցի, էջ 51:²¹ Անեցի, էջ 126, Հմտ. ՄՄ., ձեռ. թիվ 5619, էջ 104բ:

այդ առաջարկը և կարճ ժամանակ անց Հայրապետական Աթոռով հանդերձ տեղափոխվում Հոռմկլա:

Այսպիսով, Կաթողիկոս Գրիգոր Պահլավունին 1120-ական թվականներից մինչև 1150 թ. մշտապես հետևում էր Ամիի անցքերին, սերտ կապ էր պահում անեցիների հետ, քանի որ մտադիր էր հաստատվել այդ ավանդական աթոռանիստում: Սամուել Անեցին, որն անկասկած կաթողիկոսի աջակիցն էր, ժամանակագրությունը կազմելիս նկատի է ունեցել պատվիրատուի քաղաքական շահագրգռվածությունը և շրջանցել անեցիների ու Աբուլասվարի առճակատման կրոնական շարժառիթը: Միաժամանակ Սամուելն առաջնորդվելով պատվիրատուի հետաքրքրությունը բավարարելու ցանկությամբ, փաստերի շարադրման իր որդեգրած «կարճ ի կարճոյ» սկզբունքը խախտում է նաև սելջուկների պատմության փաստերն արձանագրելիս՝ ներկայացնելով պատմական տվյալներ, որոնք կաող էին պիտանի լինել Ամիի ամիրաների հետ բանակցող կաթողիկոսի համար:

Սամուել Անեցին ժամանակագրության շարադրանքում մի քանի անգամ ուղիղ խոսքով դիմում է պատվիրատուին: Հնարավոր է, որ նա իր գործը հատված-հատված ուղարկել է նրան և աշխատանքը շարունակել համապատասխան ցուցումներ ստանալով:

Գրիգոր Պահլավունու ձեռնադրության, ապա Երուսաղեմ կատարած փառավոր այցի մասին խոսելուց հետո պատմիչը գրում է. «Բայց վասն զի զսկիզբն ամաց եւ զյաջորդել անաջնորդութեան կամիմք տակաւին նշանակել եւ այսպիսի յաջողութեամբ եւ այլ բարեբաղտութիւնք եւ գործք զկնի ամաց արք ըստ արեւ յաւելաւ, այնր աղագաւ աստանօր թողաք զայլոցն պատմութիւն, զորս եթէ արժանի լինիմք յիւրում տեղւոյն գրեսցուք: Եւ աստանօր զայսոսիկ ծանուցուք մերոյ հրամանատուիդ եւ պատուասիրի»²⁶:

Պատմիչը յուրովի գրուցում է պատվիրատուի հետ նաև իր ուսուցչի՝ Հովհաննես Սարկավագի գրություններից քաղվածքներ ներկայացնելիս: Սելջուկների հայտնվելու մասին գրում է. «Սկիւթացոյցն առնով զքոնակալութիւն այսպիսի պատճառաւ: Ընթերցաք գրեալ վարդապետին մեծի, որ Սարկաւագ վերակոչի անուանեալ, զի ասէ թէ...»²⁷: Հատվածի վերջում ավելացնում է. «Ջայսոսիկ նշանակաւ գրոյ եցոյց մեզ իմաստասէրն մինչեւ ցՄեփքշահն, զոր յիւրում տեղւոյն գրեցից, սորին ձեռնտուութեամբ»: Ալփաւանի նախնիների անունները տալով՝ Անեցին նշում է, որ ինքը ժամանակին տեսել է Սարկավագի գրությունը նաև նրանց մասին, եթե մատյանը գտնի, կվերաշարադրի. «Տեսաք երբեմն գրեալ սորին ձեռօք, ստոյգ գտակաւ, եթէ հանդիպիմք մատենին եւ մեք շարագրեսցուք եւ թէ ոչ, լքցուք...»²⁸: Ինչպես երևում է, Սամուելը Հովհաննես Սարկավագի այդ գրությունը չի գտել:

Ալփաւանի մահվան մասին նշելուց հետո, Անեցին գրում է. «Աստանօր զխոստացեալ պարտսն հատուցից զմնացուածս բանից, զոր եթող հարկ տեղւոյն այնորիկ այսու պատշաճեալ ժամանակի: Զի ասէ իմաստասէրն աստուածային՝ թէ «Իբրեւ առնոյր զփառս իշխանութեան բարեբաղտն Մելիքշահն...»²⁹: Ծարուակությունն ընդարձակ մեջ-

²⁶ Անեցի, էջ 123, Հմմտ. ՄՄ., ձեռ. թիվ 5619, էջ 102ա-102բ:

²⁷ Անեցի, էջ, 97:

²⁸ Անեցի, էջ, 98:

²⁹ Անեցի, էջ 115:

վարտում հատվածներով: Եթե այդպես է, ապա 1163-ի վերջերին (Գեորգիի պարտությունը տեղի է ունեցել ամռանը)³⁷ կաթողիկոսին ուղարկված հատվածը իրոք պետք է վերջինը լիներ, քանի որ Գրիգոր Գ Պառլավունին այդ ժամանակ արդեն ծանր հիվանդ էր և համոզում էր եղբորը՝ Ներսես Ծնորհալույն, ստանձնել կաթողիկոսությունը³⁸: Երկար ընդդիմանալուց հետո, տեսնելով եղբոր անմխիթար վիճակը, 1166 թ. ապրիլին Ներսեսը համաձայնում է ձեռնադրվել, որից երեք ամիս անց մահանում է Գրիգոր Պառլավունին:

Այսպիսով ավարտվում է Ամի վերադառնալ փափագող կաթողիկոսի և Ամիի գլխավոր եկեղեցու մատենագիր քահանայի համագործակցությունը: Ուշագրավ է, որ կաթողիկոսությունում ստանձնելու առիթով արտասանած ատենախոսության մեջ Ծնորհալին ցավով նշել է հայրապետական Աթոռի «պանդխտության» մեջ գտնվելու հանգամանքը³⁹, յուրովի վկայելով, որ դեռ մոռացված չէր Ամի վերադառնալու ծրագիրը:

Թե երբ է մահացել ինքը՝ Սամուել Ամեցին, հայտնի չէ, սակայն խիստ հետաքրքրական է նրա սերնդի մասին պահպանված տեղեկությունը, որին անդրադառնալուց հետո կփորձենք ընդհանրացնել Ամեցու կենսագրության մասին առկա տվյալները:

ՍԱՄՈՒԷԼ ԱՆԵՑՈՒ ՍԵՐՈՒՆԴԸ

1233 թ. Սամուել Ամեցու թողը՝ Աբրահամ երեցը, Ամիում գտնվող իր ունեցվածքից արժեքավոր նվիրատվություն է կատարել քաղաքի մերձակա խճկոնքի վանքին: Արձանագրության մեջ նա հիշում է հորը՝ Սարկավագ քահանային, և համբավավոր պապին՝ վերջինիս հիշատակին նվիրելով կատարած նվիրատվության դիմաց ստացած վեց պատարագներից երկուսը: Ահա այդ արձանագրությունից մի հատված. «Ի ՈԶԲ (1233) թուխ շնորհին Քրիստոսի, ես Աբրահամ երեց, որդի Սարկավագ քահանայի, թողն Սամուել երիցոյ Ամեցի ետու զին գանձագին Բ (2) տուն մորաշէն եւ ի վերէն Բ (2) կոտլպակ ի սուրբ ուխտս ի խճկանս... եւ փոխարէն հատուցէն մեզ յամենայն ամի Զ (6) ար պատարագ՝ Դ (4) Աբրահամու եւ Բ (2) տէր պապ երիցու...»⁴⁰:

Արձանագրության շնորհիվ մեզ հայտնի է դառնում, որ Սամուել Ամեցու քահանա որդին Սարկավագ անունն է կրել: Վերն արդեն տեսանք, թե ինչպիսի վերաբերմունք ուներ Ամեցին Հովհաննես Սարկավագի նկատմամբ, որից հետո բնական պետք է լինի ենթադրությունը, թե նա որդուն Սարկավագ է անվանել ի պատիվ սիրելի ուսուցչի:

Չի բացառվում, որ Սամուելի որդի Սարկավագն է 1151 թ. մորոգել Ամիի Ս. Սարգիս եկեղեցին, որը գրականության մեջ երբեմն կոչվում է նաև Սարկավագի եկեղեցի⁴¹:

Սամուելի թոռ և Սարկավագի որդի Աբրահամ երեցից հետո այս քահանայական տոհմը շարունակվել է, թե ոչ՝ հայտնի չէ: Խճկոնքի արձանագրության մեջ Աբրահամը հիշատակում է իր մի քանի ազգականների՝ Խոցադեղին, Հովհաննես երեցին, Տիրանցին,

³⁷ Հ. Մարգարյան, նշվ. աշխ., էջ 113:

³⁸ Մ. Օրմանեան, Ազգապատում, Բ. Ա., Էջմիածին, 2003, էջ 1622:

³⁹ Նույն տեղում, էջ 1623:

⁴⁰ Ն. Սարգիսեան, Տեղագրությունը ի Փոքր և ի Մեծ Հայս, Վենետիկ, 1864, էջ 211:

⁴¹ Կ. Մաթևոսյան, Ամի, էջ 128-129:

Ծահմամիմ, որոնք բոլորն էլ մահացել էին և թաղվել վանքի Ս. Սարգիս եկեղեցու մոտ⁴²։ Այս հանգամանքը վկայում է, որ 1233 թ. արձանագրման ժամանակ Աբրահամն առաջացած տարիքում գտնվող մարդ էր։

Ամեցի մատենագրի տոհմի երեք սերնդի մասին պահպանված վկայությունն արդեն իսկ ուշագրավ իրողություն է (Սամուել Ամեցին այս առումով միակն է հայ միջնադարյան պատմիչների մեջ)։

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Քանի որ Սամուել Ամեցու ծննդյան և մահվան թվականները հայտնի չեն, այս մասին արված ենթադրությունները միշտ էլ մոտավոր են լինելու։ Ա. Տեր-Միքելյանը, որը նույնացրել է Ամեցուն և 1190-ին հիշատակարան գրած Սամուել Սկևոացուն, գրում է. «Կգանք այն եզրակացության, որ Սամուել Ամեցին վախճանուել է խորին ծերության մեջ՝ մոտավորապես 1190 թուից յետոյ, ուրեմն համարենք թե հարիւր տարեկան հասակում։ Ըստ այսմ Սամուել ծնունդն պետք է լինի շուրջ 1100 թուին»⁴³։ Այլ ուսումնասիրողներ պատմիչի ծնունդը տեղադրում են 12-րդ դարի առաջին տասնամյակում, մահը՝ նույն դարի 80-ականներին⁴⁴։

Ժողովնք Սամուել Ամեցու կենսագրության տվյալները դասակարգել մրա իսկ նախապիքած եղանակով՝ ժամանակագրական կարգով, ծննդյան, ուսումնառության և մահվան ենթադրելի ժամանակահատվածները (նշվում են շեղագիր) համադրելով պատմական հայտնի թվականների հետ։

1100-1110 թթ. ժամանակամիջոց - Սամուել Ամեցու ծնունդը։

1113 թ. - Ամեցու պատվիրատու Գրիգոր Գ Պառլավունու կաթողիկոսական ձեռնադրությունը։

1120 թ. շուրջ (վերջին ժամկետը՝ 1126) - ուսումնառություն Հովհաննես Սարկավագի Անիի դպրոցում։

1129 թ. - Հովհաննես Սարկավագի մահը (Ամեցին ժամանակագրության մեջ այս մասին վկայությունից հետո վարդապետի սաներին թվարկելիս՝ առաջին և միակ անգամ տալիս է իր անունը՝ Սամուել)։

1161 թ. - Անիի մոտ վրաց Գեորգի թագավորի հաղթանակը Ալարազեղուց հետո Ամեցին ճշում է, որ դրա ականատեսն է եղել։

1163 թ. - Վերջին ճշումը Ամեցու ժամանակագրության մեջ։

1166 թ. - Գրիգոր Գ Պառլավունու մահը։

1176 թ. - Ամեցու ժամանակագրության հայտնի հնագույն ընդօրինակությունը Կամըր-ջաձորի վանքում։

⁴² Ն. Սարգիսեան, նույն տեղում։

⁴³ Ամեցի, էջ 2։

⁴⁴ Ա. Աբրահամյան, Սամուել Ամեցու տոմարական..., էջ 31, Մելիք-Բախշյան, ճշվ. աշխ., էջ 173, Բաբայան, ճշվ. աշխ., էջ 177։

1180-1190 թթ. ժամանակամիջոց - Սամուել Ամեցու մահը:

1233 - Ամեցու թողում՝ Աբրահամ քահանայի արձանագրությունը խժկոնքում, ուր հիշատակում է հորը՝ Սարկավագ քահանային, և պապին:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ 12-րդ դարի սկզբներին Ամիում ծնված Սամուել Ամեցին 1120-ական թվականներին հայրենի քաղաքում Հովհաննես Սարկավագի դպրոցն ավարտելով ստացել է ժամանակի համար բարձրագույն կրթություն, որից հետո, հավանաբար 1130-ական թվականներից, քահանայագործել է քաղաքի Մայր տաճարում: Նա եղել է ժամանակի ամենազարգացած անձանցից մեկը և պատահական չէ, որ Գրիգոր Գ Պահլավունի կաթողիկոսի պատվերով է կազմել իր ժամանակագրությունը: Ամեցին օգտվել է բազմաթիվ աղբյուրներից, որոնց մի մասն այժմ կորած են, միաժամանակ մկարագրել է իրադարձություններ, որոնց ականատեսն է եղել, շարադրանքը հասցնելով մինչև 1163 թ.: Ժամանակագրական, տոմարական հարցերում մրա քաջագիտակ լինելու վկայությունն է մաս Ստեփանոս Իմաստասերի պատվերով «Մեկնութիւն տումարի» գործի ստեղծումը:

Ամիի հզոր մշակութային միջավայրի ծնունդ, գիտնական քահանա Սամուել Ամեցին թողել է արժեքավոր մատենագրական ժառանգություն: Սակայն այն դեռևս կարոտ է հանգամանակից և ամբողջական գիտական ուսումնասիրության ու հրատարակության, մաս աշխարհաբար թարգմանության: